

PRIKAZ KNJIGE SRĐANA STARČEVIĆA „POLITIČKI SMISAO ŽRTAVA REVOLUCIONARNOG TERORA“

Bojana I. Ružičić
Univerzitet u Beogradu, Fakultet političkih nauka

Politički smisao žrtava revolucionarnog terora; Srđan Starčević; Zadužbina Andrejević, Beograd, 2018, 120 str.

Razmišljajući o revoluciji čiji je bio svedok i čije je mnoge važne aktere lično upoznao, ruski filozof Nikolaj Berđajev zapisao je da se u njoj svesno žrtvuju nevini kako bi kazna zaobišla vine. Tako bi se, u najkraćem, mogla iskazati osnovna misaona nit monografije Srđana Starčevića, koji je pod naslovom „Politički smisao žrtava revolucionarnog terora“ objavila Zadužbina Andrejević i koju su za štampu preporučila četvoročlana recenzentska komisija: prof. dr Ilija Kajtez, koji je dao ocenu naučnog dela, prof. dr Zoran Stojiljković, prof. dr Dragan Gostović i doc. dr Dušan Spasojević.

Autor se na 120 stranica bavi razlozima zbog kojih su u radikalnim socijalnim revolucijama, u ime uzvišenih humanih ideala, žrtvovani mnogi, uglavnom nevini ljudi. Osim sažetka, uvoda, zaključka i spiska literature, u kojoj je navedeno 139 veoma dobro odabranih naslova, monografija sadrži tri poglavlja.

Prvo među njima, pod naslovom „Dva lica revolucije“, donosi podrobna objašnjenja sociološkog fenomena društvenog kretanja, sa ključnim teorijama iz političke filozofije i istorije socijalnih ideja i teorija koje se bave ovim pitanjem. Autor upoznaje čitaoce sa velikom dilemom: da li se kretanje društva može prikazati u obliku uzlazne, neprekinute, prave i beskonačne linije ili u obliku kruga, to jest da li je suština društvene dinamike u stalnom napretku ili večnom, začaranom kruženju. Autor se, takođe, u ovom poglavlju bavi pojmom revolucije, načinom na koji se priprema društveno-istorijska pozornica za odigravanje revolucije i specifičnim dijalogom koji se u predrevolucionarno vreme uspo-

stavlja između društva i države ili nosioca državne vlasti i ukazuje na zavisnost toka revolucije, pa i samog njenog dešavanja, od odgovora koje vlast daje na zahteve za društvenim promenama koji ključaju iz „odozdo“, iz društva.

Rimski bog Janus imao je više lica: blago lice za mir i ljutito, za rat. Tako, po Starčevićevom mišljenju, i revolucija ima svoju svetlu i tamnu stranu; prva je sazdana od velikih nada i uzvišenih ideala, humanih potencijala i uzdizanja vrlina, a drugo je oličeno u raskidu s prošlošću i tradicijom, tragičnom pokušaju skraćivanja istorije, neredu, haosu, bezakonju, neizvesnosti, sumnjičenjima i prolivanju ljudske krvi. Tragična raspolućenost revolucije, po mišljenju ovog autora, počinje razilaženjem ideala revolucije i njene političke prakse, društveno-istorijskog puta kojim ona kreće u (makar javno proklamovanoj) nameri da se približi idealima.

Drugo poglavlje, „Žrtve na oltaru revolucije“, posvećeno je razmatranju osnova međuljudskog nasilja, usponu terora u radikalnim revolucijama i zločinima i žrtvama tog istog terora. Autor smatra da je karakter žrtava revolucionarnog terora politički. Po njegovom mišljenju, radikalne revolucije imale su tri vrste žrtava. Prve žrtve bili su predstavnici starog režima, ljudi iz privilegovanih društvenih stratuma. Oni su postajali žrtve revolucije u jurišu naroda na institucije i društvene odnose koji su bili duša dotadašnjeg poretka, koji je u (pred)revolucionarnom periodu opažan kao nepravedan. Ove žrtve nastaju uglavnom kao posledica političke borbe između stare vladajuće elite i njenih pristalica i klijenata s jedne strane i (dela) povlašćenog društva s druge strane, mada se ne može dovesti u pitanje ni postojanje uličnih zločina, izliva „besa naroda“ i delovanja nasilnih pojedinaca (zločinaca iz navike i zločinaca od prilike).

Drugi tip žrtava su sami revolucionari – vođe revolucije koje je ona pojela, kao Saturn, kako je to primetio Vernjio, jedan od učesnika Francuske buržoaske revolucije. Revolucionari postaju žrtve revolucije u međusobnoj borbi za vlast. Otuda je, zaključuje Starčević, Dantonova opaska, da su svi revolucionari Kaini, preciznija od Vernjioove. Dantonova metafora u kojoj je upotrebljen lik starozavetnog bratoubice na nedvosmislen način ukazuje na uzrok međusobnog istrebljivanja revolucionara. Revolucionari stradaju u međusobnim obračunima, u borbi za vlast. Jakobinski i boljševički teror pokazuju da je revolucionarni radikalizam posledica, između ostalog, duhovnog monizma, to jest odbijanja vođa terora da prihvate ma koju drugu ideju ili način dolaska do ciljeva revolucije, od onog koji je zacrtala vladajuća grupa. U takvoj situaciji, svaka je ideja koja odstupa od vladajuće doktrine, svaki nezavisni način mišljenja, svaka kritika, čak i svaka dilema i sumnja, ravna izdaji. Ponekad, kao što je to bio slučaj u jakobinskom teroru, svi drugi politički klubovi (osim jakobinskog) su zatvarani i zatirani. Logika je bila jasna – pravoverni revolucionar može biti samo jakobinac. U staljinizmu ovo nije važno, jer je teror imao za cilj da osigura neprikosnovenu dominaciju Staljina nad sovjetskim društvom u celini i svim njegovim delovima uzetim ponaosob.

Treća vrsta žrtava su sasvim nevini ljudi. Prolivanje krvi nevinih otvara na najočigledniji način pitanje legitimizacije revolucionarne vlasti. Ta krv bila je važan argument ljutih protivnika revolucije i Starčević nas upoznaje sa trojicom ključnih teoretičara iz korpusa protivnika revolucije: Edmundom Berkom, Žozefom de Mestrom i Nikolajem Berđajevim, čime se otvara treće poglavlje monografije, s naslovom „Revolucionarna vlast na testu legitimnosti“. Razmatranja o argumentima ovih filozofa protiv revolucije izložena u ovoj knjizi mogu se smatrati istinski vrednim ogleđima iz istorije političke i socijalne filozofije.

Autor s pravom primećuje da se zbog razmera terora i velikog broja nevinih žrtava često se kaže da su ove žrtve posledica kretanja revolucionarne bujice, stihije nasilja i straha i omasovljenog ludila, ali da je to samo delimična istina. Revolucija jeste regrutovala i krvožedne ljude, koji su uživali u nasilju i patnjama svojih žrtava, ali je radikalna revolucija bila ambijent koji je takvima omogućio da dođu u priliku da ispolje svoj sadizam, dok su vođe revolucije bili pravi nalogodavci. Problem koji iskrsava pred očima revolucionara koji uspeju da se domognu vlasti, jeste problem legitimizacije revolucijom osvojene vlasti. Pošto se legitimnost revolucionarne vlasti temelji na proklamovanim ciljevima revolucije, revolucionarna vlada ne sme da dozvoli postojanje bilo kakve sumnje u ispravnost njenih vizija čak i kada ih društvena stvarnost ogoli. Krivica za neuspehe prebacuje se na postojeće ili izmišljene kontrarevolucionarne elemente, ali takav mehanizam žrtvenog jarca, svesno stavljen u pogon, širi jaz između ideja vodilja revolucije s jedne i sredstava revolucionarne borbe i posledica revolucije s druge strane.

Starčević se rado poziva na Diveržeovu političku kamuflažu, koja je važna u njegovom objašnjavanju prave funkcije revolucionarnog nasilja, terora i žrtava. Ta funkcija, po mišljenju ovog autora, u čvrstoj je vezi sa očuvanjem vlasti, a ne sa ostvarivanjem proklamovanih ciljeva revolucije i približavanja idealima kojima je revolucija nadahnuta. Nasilna sredstva sasvim logično ne mogu voditi ostvarivanju proklamovanih ciljeva i uzvišenih vrednosti kojima je nadahnuta revolucija, a to znači da upotreba nasilja i ljudske žrtve koje su posledica tog nasilja imaju neki drugi smisao za revolucionarnu vlast. Ali, uočava autor, postoje obrasci nasilja koje preduzimaju revolucionari u svim radikalnim revolucijama i koji se ponavljaju, što znači da oni imaju skrivenu strukturu i da moraju imati određenu logiku. Tu logiku autor nalazi u sferi politike, jer je u teroru uvek reč o nastavku političke borbe za očuvanje vlasti. Vlast sa svojom struktura, mogućnostima, opojnošću i sklonošću ka kvarenju ljudi i društvenih odnosa, ostaju neuzdrmani revolucijama, ma koliko one radikalne bile. Autor, dakle, zaključuje da je borba za sticanje i očuvanje vlasti taj logički luk koji povezuje sve žrtve revolucije i koji objašnjava potrebu radikalnih revolucija za velikim brojem žrtava.

O aktuelnosti teme dovoljno govori to što se, uprkos postmodernističkim nastojanjima da se revolucionarna alternativa prikaže kao nemoguća, revolucije događaju i u savremenom svetu, istina uglavnom u vidu obojenih revolucija ili obaranja represivnih režima. Knjiga se pojavljuje posle stogodišnjice Oktobarske revolucije i uoči dvestotridasetogodišnjice Francuske buržoaske revolucije, pa ako usvojimo načelo po kome je istorija učiteljica života, ona ne bi trebalo da prođe nezapaženo, posebno kada se ima u vidu da se autor oslanja na relativno široku i adekvatnu literaturu i solidnu naučnu argumentaciju. Pisana odnegovanim i jasnim stilom, ali bez neukusnih uproščavanja složenih društvenih fenomena i podilaženja predrasudama, ona zaslužuje ne samo da se nađe pred sudom stručne javnosti, nego i da dopre do šire čitalačke publike.